

Микита Кожум'яка

Олесь Олександр

Казка в чотирьох картинах

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микита Кожум'яка.

Батько, він же Дід.

Князь.

Княгиня.

Князівна.

Джура.

Дівчина.

Посланець.

Гонець.

Воеводи.

Сини.

Парубок.

Старий дід.

Діти.

Дівчинка.

Юрба.

КАРТИНА ПЕРША

Палати Князя.

Д і в ч и н а

Сумний наш Князь, сумний наш Князь,
Лягли йому на чоло хмари,
Неначе ждуть нас знов удари,
Неначе знов орда знялась...

К н я г и н я

Ах, я так серцем не боліла,
Коли орда в степах кипіла,
І він з мечем і на коні
Літав орлом між ворогами,
А кров червоними квітками
Цвіла на дикім бур'яні.
Тепер же я горю в огні, —
Невже віддати мушу Змію
Дочку мою, красу, надію,
Сама згубити її мушу?
Ах, краще б взяв мою він душу...

Д і в ч и н а

Лишіть! Послухайте мене:
Ще, може, лихо і мене.
Ще, може, знайдеться в державі
Юнак хоробрий, молодий,
Що й сам повернеться у славі
І вславить трон ваш золотий.
Хай Змій віки уже лютує, —
Всьому на світі край свій є...
Княгинє! Серце моє чує,
Що Змія лицар той уб'є!

К н я г и н я

Покинь свої химерні мрії
І в очі правді подивись:
Прийшла черга — і смерть надії,
І не змагайся, і корись...
От так колись черга настане,
І згину я, і згинеш ти...

Д і в ч и н а

Чому ж увесь народ не встане
Страшного ката розп'ясти?!
Хай має він залізні руки,
Хай має безліч він голів,
Нехай страшні народні муки, —
А ще страшніш народний гнів.

К н я г и н я

Мовчи... Бо й стіни мають вуха!..
І що, коли нас Змій підслухав, —
Удвох загинем в одну мить!

Д і в ч и н а

Ах, в серці кров моя кипить!
Коли б Князівну врятувати,
Я б не боялась самострати...

К н я г и н я

У тебе серце золоте...
Мовчи!.. Здається, хтось іде...

Дівчина, угледівши на порозі Князя, *виходить*.

К н я з ь

Недобрі знов у тебе очі...
Чому?! Від сліз? Не спала ночі?
Тому моя й журба подвійна...

Княгиня

Ні, Князю мій! Ні, я спокійна.

Князь

Спокійна... ти... А де ж вона?

Княгиня

Сидить в задумі край вікна
І в простір дивиться кудись...
А очі слізьми налились...

Князь

Невже країна вся байдужа?..
Невже у нас немає мужа,
Палкого серцем, молодого,
Який би зваживсь на двобій,
Невже не знайдеться нікого
В державі нашій молодій?!

Входить Джура¹.

Князь

Що сталось, Джуро? Чийсь гонець?

Джура

Атож! Від Змія посланець.

Князь *(до Княгині)*

Іди собі в свої покої.

Княгиня

Ах, не минути долі злої...

(Виходить).

Князь

Хм! Посланець?!.
Від Змія... Клич!

Джура

Такий він чорний, як та ніч!..
Такий зубатий та окатий...

Князь

Дарма!.. Іди, зови в палати!

П о с л а н е ц ь (входить)

Наш пан, великий володар
Землі й самого пекла цар,
Прислав мене тобі сказати,
Що мусиш ти Дочку віддати.
Лишає він тобі три дні...
Оце сказати звелів мені.
А що мені сказати Пану, —
Кажі, бо так я не одстану.

К н я з ь

За три дні відповідь я дам...
Яку — твій Пан почує сам.

П о с л а н е ц ь

Гляди! Накличеш ще біду...
Дивися сам... Так я піду.

(Виходить).

К н я з ь

Щоб нарешті ката-гада
Наш позбавився народ,
Джуро, скликать воєвод!
Нині ввечері нарада!

Д ж у р а

Воєводи надворі
Ходять, радяться, міркують,
А у Змія на горі,
Кажуть, зранку бенкетують.

(Пішов).

К н я з ь

...Відчуваючи зарані,
Що у них бенкет останній!

К н я г и н я (входить)

Що, пішов?

К н я з ь

Пішов, здається.

К н я г и н я

Як у мене серце б'ється!
Що ж було тут, розкажи.

Князь

Та нічого... Залиши!
Мусить бути те, що буде...

Княгиня

Як горять у мене груди!..
Келих випитий до дна...
Вся отрута...

(Побачила князівну).

Ах, вона!

Князівна *(входить)*

Мамо, тату! Не журіться!..
Ви навколо подивіться:
Смерть зливається з життям,
Розцвіт тут, занепад там...
Хай я згину в пащі Змія,
Та в мені живе надія,
Що загине й він колись,
І потоки людських сліз
Згодом висохнуть росюю...

Княгиня

Доню, донечко, з тобою
Хтось навік розлучить нас...
Чи ж коли настане час,
Що тебе угледжу знову
І голівоньку шовкову
Знов до серця притулю,
Чи, напоєна журбою,
Тільки сльози розіллю,
Сиву голову схилю?

Князь

Ні, до зброї, до двобою!
Зараз скличу воєвод
І, коли вони, безсилі,
Схилять голови похилі,
Підніму я весь народ —
Або більше я не Князь!
Джуро! Слухати наказ:
Всі столи єдвабом² вкрити,
Воєвод цю мить просити.

КАРТИНА ДРУГА

Велика світлиця в палатах Князя. За столами сидять воєводи.

Князь

Воеводи, в горі, в тузі
Вас, мої і слуги, й друзі,
Скликав я на раду днесь³...
Я не сам, народ увесь
Просить вас пораду дати,
Як державу врятувати,
Як скрутити Змія злість,
Бо він всіх нас переїсть.
Ви згадайте, скільки кращих
Вояків пропало в пащі,
Скільки в розквіті дівчат
Йде щороку з наших хат.
За яку, скажіть, провину
Мусим ми платить данину?!
За що кров з нас смочче Змій?
Воеводи, на двобій!
Що черга Дочці, — байдуже,
Хай моя Княгиня тужить,
Все дарма... Але неволі
Мусим крикнути: «Доволі!»
Досить нам зубів і лап!
Хто не бореться, той раб!

Перший воевода

Мусим ми скоритись долі —
Вітром гнеться й дуб у полі.

Другий воевода

Гнулись ми, та досить гнутись —
Час до вітру обернутись!..

Третій воевода

Правда! Час підставить груди:
Хай що буде, те і буде!
Мусить статися двобій.

Четвертий воевода

Хай загине лютий Змій!

П'ятий воевода

Мусить край настати Змію!

Князь

Бачу, слухаю, радію.
Але хто себе і зброю
Вкриє славою ясною?!

Тиша.

Другий воєвода

Що ж замовкли, люди добрі?!
Є ж у нас борці хоробрі!
Їхні руки з криці куті...
І, як звірі, в гніві люті.

Перший воєвода

Їхні руки, кажеш, з криці!..
Чув вже я... Лиши дурниці,
Досить тих борців хвалити!..
Краще — де вони, — вкажи ти;
Їх, на жаль, у нас немає...

Джурра (входить)

Дід там... Справу пильну має,
Хоче Князю щось сказати.

Князь

Що ж, гаразд! Зови в палати.
Вибачайте, воєводи,
Що нараду перервав.

Третій воєвода

«В лихоліття всі до згоди», —
Батько мій колись казав.
Хай земля йому пером!

Дід (входить)

Б'ю я Князеві чолом,
Б'ю чолом і воєводам!
Чув я, Князю мій, що ти
Перестав спокійно спати,
Що до тебе йдуть свати,
Щоб Дочку твою узяти.

Перший воєвода

Тут не місце жартувати!

Дід

Я, панове, не жартую,
Не для жартів я прийшов:
Я до Князя в серці чую
І пошану, і любов.
Воєводи! Не годиться,
Щоб віддав Дочку наш Князь.

Треба з лютим Змієм битися,
Щоб не жер він більше нас.
Князю! Треба вбити гада!

Князь

Ось про це і йде нарада...
Але б хто на бій пішов?!

Дід

Змія б син мій поборов.

Князь

Що ж, він дужий?

Дід

Та не знаю,
А подужав би, гадаю.
Всі сини мої, панове,
Молоді, міцні, здорові,
А найменший — щось страшно!
Вже з трьох літ боров мене!
...Раз колись коня мій син
Перекинув через тин.
...А сердитий!.. Тільки слово —
І скипів, і вже готово!
Що підвернеться під руку,
Все потрощить, як макуху!
Скажеш: «Сину, час вставати!» —
І тікай, тікай із хати,
Бо, що трапиться на очі,
Те тобі й на спину скоче!
Сміх і сльози... Чулий, добрий,
І розумний, і хоробрий,
І всіх любить нас, либонь,
А зачепиш — як огонь!
Князю! В мене є надія,
Що подужає він Змія.

Князь

Ах, коли б він гада вбив,
Я б тебе озолотив!
Незабаром замість хати
Мав би ти, старий, палати,
Мав би коней і волів —
Все, що тільки б захотів...

Дід

Не прошу нічого в тебе,

Та мені його й не треба;
Я хотів лише тобі
Помогти в тяжкій журбі...

К н я з ь

Ох, старий, тяжка година!
Що ж... Поклич до мене сина!

Д і д

Щоб пішов він?! Та нізащо!
Не послухає, ледащо.
Він не встане із стільця.

К н я з ь

Що ж — послати посланця?

Д і д

Де там! Знаю я синів!
Шли дванадцять посланців,
Шли найкращих, молодих.
Не послухає — старих!
Як не вийде знов нічого,
Шли малих дітей до нього.
Наймиліш йому дитина...
Отакого маю сина!

К н я з ь

Все зроблю, сивенький мій,
Тільки б завтра був двобій!
Я на все, старий, готовий!
Прощавай, іди здоровий.

П е р ш и й в о є в о д а

Цей уб'є напевно гада!..

К н я з ь

Що ж... Скінчилася нарада...
Дуже ви допомогли...
Але є ще в нас орли,
Та не тут, не в цій палаті,
А в мужицькій простій хаті!

Князь встає і виходить. Разом з ним встають і воєводи з ніяково похиленими головами.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Подвір'я Кожум'яки. Сини при роботі.

Перший син *(співає)*

«На горі мак цвіте,
А волошка в житі.
Любить дівчину юнак
Над усе на світі.
Одружився б з нею він,
Взяв її додому,
Та далеко до зорі
Місяцю ясному».

Другий син

Гарна пісня, що й казати...
І чому на світі так:
Любить дівчину юнак,
Та не може її взяти?

Третій син

Вибирати треба рівну,
Незважаючи на смак...
Ось Микита наш, дивак,
Покохав собі Князівну.

Четвертий син

Тихше!.. Може він почути,
І тоді нещастю бути:
Вхопить шкуру та як трісне —
Дух твій вийде, ані писне!

Третій син

Коли шкурою вже лясне, —
На добраніч, сонце красне!

Четвертий син

А ви чули чутку дивну?
Кажуть люди, що Князівну
Завтра Змію віддають...
У палатах сльози ллють!..

Другий син

Що робить? Прийшла черга
Невблаганна, грізна, люта...
Ех, коли б оця рука
Та була з заліза кута!

Четвертий син

Таку руку має він,
Наш найменший брат, Микита.

Не з заліза — з криці лита!
Переміг би він один...

Перший син

Гей, Микито, чуєш ти,
Що Тарас про тебе каже?
Може б, ти схотів піти?..
Переможеш, Змій поляже.
Зважся, з силою зберись
І — на гада!

Микита

Одчепись...

Батько *(входить)*

Гарно, сину, дуги гнеш —
Це сьогодні уже п'яту?

(До другого)

І ти добре шури мнеш...
Що ж! Нову збудуєм хату,
Купим пару ще волів
Та новий поставим хлів.
А Микита?! Цей відразу
По дванадцять шкур бере...

Другий син

З його сила так і пре:
Він поміг уже й Тарасу...

Четвертий син

Ех, цю б силу та на Змія!
Та чомусь плоха надія...

Входять дванадцять парубків.

Парубок *(до старого Кожум'яки)*

Князь великий нас послав
І чолом звелів нам бити
До твого синка Микити,
Щоб він відповідь нам дав.
Князь довідавсь, що твій син
Неймовірну силу має,
Що в державі він один
Ката-Змія подолає.

(До Микити)

Отже, Князь хотів би знати,
Чи ти підеш на двобій,
Бо Князівну нашу взяти
Післязавтра хоче Змій.
Що звелиш сказати Князю?
Не вагайся, кажи відразу:
Будеш ти з тим гадом битися?..
Що ж мовчиш ти?..

М и к и т а *(рве дванадцять шкур)*

Одчепіться!..
Геть! Не маю я охоти
Розмовлять під час роботи.

Б а т ь к о *(до парубків)*

Кепсько... Ви мовчіть тепер...
Тихо йдіть собі додому,
Бо не спустить він нікому!
Бач, дванадцять шкур роздер.

Парубки з похиленими головами пішли.

Б а т ь к о

Сину, сину! Що ж це буде?
Це ж були від Князя люди...
Негаразд, мій любий сину...

М и к и т а

Слово ще — й робити кину.

Входять дванадцять дідів.

С т а р и й д і д

Князь послав нас до Микити
І звелів чолом нам бити!

(Вклоняються).

Довго Князь марнів від суму,
Все мовчав і думав думу,
І надумавсь він повстати
Проти Змія, проти ката,
І почав він добиватись —
Хто б міг з гадом потягатись.
І, повірите: півсвіту
Показало на Микиту.
Кажуть: другого немає,
Він і біса подолає.
Згляньсь на Князя, край спаси!
Яку ж відповідь даси?

Микита

Ходять, лазять, заважають,
Від роботи одривають,
Хоч покинь та з двору йди...

Батько *(пошепки до дідів)*

Йдіть, бо близько до біди!

Микита

Знов набилось повний двір...
Через вас дванадцять шкір
Вже подер... Хіба не шкода?

Батько

Йдіть, бо станеться пригода!

Діди пішли.

Батько

Що це, сину?! Глум, пиха?

Микита

Не доводьте до гріха!

Батько

Я мовчу... Не хочеш битись, —
Будем Змієві коритись.

Перший син

Бачать: робить, — почекайте,
Не схотіли — ну, так майте.

Входять дванадцять дітей.

Дівчинка

Нас прислали до Микити,
Ми прийшли його просити.
Де ж він, той, що дуги гне?

Батько

Ось він, діти, шкури мне.

Дівчинка

Князь, Княгиня і Князівна
Низько б'ють тобі чолом.
Налети орлом на Змія,

Вбий його своїм крилом.
Коли кращу від Князівни
Найдеш квітку навесні,
І коли темніше неба
Її віченьки ясні,
Коли є корали в морі,
Червоніші уст її,
І коли від неї краще
Заспівають солов'ї, —
То не йди... Вона й не хоче.
Коли ж чуєш правду ти,
На двобій із лютим Змієм
Мушиш, лицарю, піти.
Все ти матимеш, що схочеш,
Зробить Князь для тебе все,
А вона тобі в дарунок
Власне серце принесе...

М и к и т а

Скарбів, діти, я не хочу!
Що б робив я з скарбом тим?
Недосяжна зірка в небі,
Хоч вона і сяє всім.
Йдіть скажіть ясному Князю,
Що іду я на двобій,
Що поміряюсь я з гадом,
Хоч і дужий, кажуть, Змій.
Йдіть скажіть, що за хвилину
Я у Князя на дворі
Хочу спробувати силу,
А уранці — на горі.

Д і в ч и н к а

Низько б'єм чолом Микиті...
Ще не вмерла правда в світі,
Вогник віри не погас...

Г о н е ц ь (вбігає)

Люди добрі! Лихо в нас!
Прилетів на крилах гад!
І Князівну вкрав з палат!

Усі наче закам'яніли.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Майдан за містом. Удалині, на горі, химерний замок Змія з різнокольоровими, освітленими огнями, вікнами. Ліворуч попід горою частина міста. Ледве починає розвиднятись. Юрба, яка щохвилини збільшується.

П е р ш и й г о л о с

Ось тут, ось тут ставай:
Все видко звідси буде,
А ти не заступай:
Хай дивляться і люди.

Другий голос

Народу звідусіль
Іде сюди без ліку,
Ідуть із міст і сіл
Дивитись на потіху.

Третій голос

Хотілося б піти
До замку, аж на гору...

Четвертий голос

І смерть собі знайти,
Але вже певну й скору.

П'ятий голос

Та там тебе чорти
Умить на вила схоплять,
Розірвуть, як хорти,
Або в смолі утоплять.

Четвертий голос

А скільки їх прийшло
До Князя у палати!..
І Князю довелось
Дочку свою віддати.

Третій голос

Коли б це вдень було,
Ми б шлях їм показали,
А то вночі прийшли,
Коли всі міцно спали.

Другий голос

Та де там! Серед дня
На крилах Змій прилинув,
Князівну ухопив
І наче в прірву згинув.

Перша дівчина

Сьогодні Князь ішов,
Мовчав, сховавши муку,
Княгиня ж — як та ніч...

Її вели під руку.

Друга дівчина

Я бачила в дворі
Микиту Кожум'яку:
Усе сміється він —
Ні крихти переляку!

Третя дівчина

Залізну булаву
Всю ніч йому кували,
Нещасні ковалі
І стілечки не спали.

Перший голос

Здається, ось ідуть
Княгиня з Князем поруч...
Микита шапку зняв,
Пішов собі праворуч.

Друга дівчина

В палац, до замку йде!
Ой лишенько, ой горе!
Та що ж це буде з ним?
Та він же не поборе?!

П а р у б о к (з дерева)

Погляньте: став, як дуб,
І стукає в ворота...
Змій виглянув з вікна
І сипле іскри з рота!!!

Другий голос

Князь! Князь! Шапки з голів...
Дорогу! Розступіться!

Третій голос

Княгиня також з ним
Іде на бій дивиться.

Князь

Добридень вам усім!
Усіх тут вас вітаю...
В страшний, тривожний час
Я шапку вам скидаю.

Д і д

Б'ємо тобі чолом,
Б'ємо й твоїй Княгині!
Минало тебе зло,
Мине тебе і нині.
Я Змія знав здавен
І силу його знаю:
Микиту щоб побив, —
Я, Князю, не гадаю.
Хіба що Змій огнем
Микиті спалить очі,
Та хлопець він верткий
І набік в час відскочить.

Князь із Княгинею пішли наперед.

Г о л о с (з дерева)

Ой, гляньте, гляньте: Змій!

Перша дівчина

Ой лишенько, дивіться!

Друга дівчина

Який страшний та злий!
І в сні таким не сниться.

Другий голос

Микита одступив...

Друга дівчина

Невже це з переляку?

Третій голос

Микита не здригне:
Я знаю Кожум'яку.

П'ятий голос

Посипав іскри Змій.
Горять, вгорі літають,
Мов снігом золотим
Вітри у полі грають.

Шостий голос

Схопились... ай, ай, ай!
Одскочили і стали...
Стоять і ждуть...

Сьомий голос

Ну що ж?
Хоч боки розім'яли!

Перший голос

Дивіться! Буде щось:
Микита наступає,
Тримає булаву,
Змій лапи потирає.

(Гук від удару).

Ага! Ото дістав!

Другий голос

Дісталось і Микиті!

Дід

Це, мабуть, перший бій
Такий на цілім світі.

Другий голос

Ай, як розгнівавсь Змій!
Пустив, дивіться, пару,
Мов курява знялась.
О, знову кинув жару!

(Чути гупання булави).

Голос *(з дерева)*

Не видко ані-ні!
Вся площа димом вкрита...

(Пауза)

Дивіться: Змій упав,
Спіткнувся і Микита.

Третій голос

Схопились знов! Ай-ай!

(Чути: бух, бух, бух).

Ну, тут вже буде край!

Другий голос

Погляньте: Змій звалився!
Це, мабуть, добре вшкварив!
Микита Змія взяв,
Ще раз об землю вдарив.

(Гупання).

Люди весь час ворущаться, деякі пробують вилізти на дерева, матері піднімають угору дітей.

Г о л о с (з дерева)

Як мертвий, Змій лежить...
Лежить і не здригнеться...
Микита в боки взявсь,
Стоїть собі й сміється.

К р и к и

— Слава, слава, слава!
— Слава, слава Микиті!
— Хай живе Князь!
— Хай живе Микита!
— Слава, слава, слава!

П е р ш и й г о л о с

Микита вже з палацу йде
І на руках виносить...

К р и к и

— Князівну, Князівну!
— Князівну несе!
— Хай живе Князь...

¹ Джурa — зброносець.

² Єдвaб — коштовна шовкова тканина.

³ Днесь — сьогодні.

Казка «Микита Кожум'яка» відома з часів Київської Русі. Вона згадується в «Повісті минулих літ». У давнину кожум'якою називали майстра, що обробляв шкіру.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/oles_oleksandr/mykyta_kozhumiaka